

U svečanju od nas, i kad smo u mislu na druge lude i kad smo sami, svaki cesto taj dragi, mudrošću ozračeni lik, kao vrsta znamenju u znaku. Negde, u Beogradu, Sarajevo, Herceg-Novom, jedan čovek, povijen nad knjigama, nad istorijom, razgovara sa Gojom, sa legendama i stvarnostima svetoga, sa dušom i bezdušnošću onoga što ne priznaje dušu, obnavlja sećanjima i izazima tih sećanja golemi ljudsaci današnjici ispunjeni mržnjama i lepotom, zločinama i mirešima devojaci tela, svjetlosu i tamnama zemaljskog postojanja. U njegovim umutrašnjim očima protele su mnoge bitke i mirovanja, nasiđa i praštanja, junaci i kukačice, zločinci i smerne, dob rotom ispunjene prirode. Protutnjao je, u slavi i nesreći, Alija Đerejez, proživeo svoj nesrečni život. Maštata Mađar, vihorale i smrile se strasti užvitane Amikom, lepotom, ugasio se i ta nesrečna, tragikom razdrtu dušu, kao i mnoge, tužne, ljubavi u kabsama, u prekljepim sviljama sveta! Steinili su Turci, zapadnjaci Austrionici i Francuzi, patili u ubijali se muslimani, uznesili i padom čulnog raspletu hruščići, micali i istrajavali mostova i vratka minareta, smenjivali se konzuli i konzulstva vremena, ratovali, ljudi, reke i nebesa, po opet i na kraju svih krajeva — ostao je večiti ljudski jād, zgusnut, veliki, prosti kao nebo nad beskrainim morem života!

Voleti, ne samo čitati, tog zamisljenog, ljudskim jādom ophrvanog a mirnog Andrića znači udubiti se u tragično, makar za tren dodirnuti, na način nesrećnog njegovog vatreza misli Camila, ponor nad kojim leđbi sav na život i sve njegove vanjive vrednosti i taštine! Damac kada se na valjku opsteg, zajedničkog života odmatalo i tih Andrićevih sedam i po decenija, kad svetom, kaci i ranjicu, jure agresivni i nesrečni, zločinci iz uverenja i uvereni iz zločina, dok svakle večeri iz tog dalekog a tako bliskog sveta slušamo jecanje nad velikim tragovinom smrti i nastića, osjećajući nejasno da nekakvi zakoni ipak upravljuju raznolikošću i defasovanju sveta, upitati se o prirodi Andrićeve misli nije samo prigodno svećanska parada niti samo oduživanje duga čovjeku kojem smo ponosni, normalnimi, razumljivim ponosom ljudi koji volje pobeđi kulturu i stvaranju. Svaku ozbiljnu misao istovremeno je i obrazac drugih misli i mišljenja, podsticaj i kritički sud nad svetom; otuda i svako putanje usputno toj misli znači njen odjek u drugima, znak veštice ljudske potrebe za utehom u mišljenju, putreba za obasjanjem, ili bar fragmentarnim utapanjem u levinskih sveta i njegovih složenih odnosa.

Jer nad svim tim svetom obavijenim andrićevskom auron svetlosti, svetom koji se sastoji „iz nepravilne izmenje greha i nesreće“, Maštata Mađara, Đerejeze, Mari Milosrada, Abida-aga, Corkana, Marka Krneta, Camila i Karadžoza i tolikih drugih stvorenih u kotu jedne raskošne amaginacije, postoji jedno uzdrhalo, prividno umireno, ali stalno prisutno pitanje: čemu živeti? „Pojam i shvaćam nevidljivu logiku svih dogadjaja u čovjekovu životu. Osjećam divnu neuromoliju ravnatelja koja vlada u svim našim odnosima. Imam neznana formula koja određuje odnos između radoći i bola u našem životu. Stradanje i grijeh se upotpunjaju kao kalup i njegov odjjevak“. Ta formula „stradanje i grijeh“ koji se „upotpunjuju“ kao kalup i njegov odjjevak“ osnovna je niti u počini Andrićeve mudre melanholije. „Beskravna žalost smrtnih i nijemih“ koja biće „kao vjetar“ iz prošlosti, koja se može sa žalostima sadarsnječičnim povrsema sutrašnje naše, tužne istorije, u gipkoj mnogolikosti pojedinačnih lica, dogadaja, vekova, ozivljajući tu formulu, uspravljuje nijene moći i udahnuju dušu u njene apstraktne, bedžiće opštosti. Andrić ne bi bio što je kad bi jednu „svetvremenu“, opstu misao ostavio u matvom konturu nepomičnosti, krutosti, u pozituri svačjeg i ničijeg pokretljivog rama i staništa; svet konkretuma, pojedinačnih „izmena greha i nesreće“ koji je stvorio, svedoči o jednom drugom shvatanju sveta

koje se dà, posredno, otkriti u njegovom delu. Ne postoji, diskretno poručuje, ali ne poučava Andrić, opsta nesreća i opsta patnja. Ništa sve porodice srčane na isti način, kako je govorio Veliki Tolstoi, niti su nesreće na isti način, nisu svi izvori ljudskih bolova i radosti iste prirode i „izmena greha i nesreće“ ne postoji kao bezlična nesreća o kojoj umni ljudi misle i do koje samo mišljenjem dopiru! Sve ljudsiko, i kada tako prividno izgleda, ne diše istu vazduh, ne hrani se istim plodovima sa drvetu stvarnih i duhovnih saznanja i niti ono što se naziva njezinoj unutrašnjem životu sadano od istih srećna dana i noći, radosti i bolova, ponora i vedrine, očajanja i užasenja!

Andrić sugerira, u sustini, misao da je najdublja ljudska tragedija ona koja nije opete prirode, koja, upravo, nastaje kad se odstrane spoljni drame ili melodrama opštih njenosti, hleba, elementarnih uslovnih postojanja i opstajanja... Jer iz svih zlatom izvezentih mundura, spoljašnjeg slaja i tačnih ljudskih uspeha, postoji osnovno, neobilazno pitanje koje razdire Andrićeve patnike, moćnike i raspusnike: čemu živeti? Sjaj i slava protiču i promiču kaš mutan, bezoboljan sam, mladostni venu i rasplinjuju se u nemocima starosti, uspomena ne na pobjede jenjavaju i gase se, veličina ljudskih dela tamni i splašnjava na vetru vremena i večito novim ljudskim potreba; u prizrak predsmrtnih dana učišava se topot bivših intenzivnosti, trne velike igre duha i poduhvatni nadanja, a nad svetom ostaje stara, pradrevni mudrost iz kujige propovednika: sve je taština, taština nad taština, i mušta duhu!

Ali, ako se ne može reći određeno i bez opoziva da je Andrić ono što duhovi skloni uprošćenostu hoće: optimist u pojšmanju i viđenju ljudskih sadržaja i pojava, ne može se isto tako reći ni to da je njegova misao ophrvana pesimističkim vizijama sveta, još manje doktrinarnom pesimizmom kao sisternom koji uživa u logici dokazivanja da je svet luda kula, bez smisla i cilja izuzev jednog: da u njemu zlo pobedi dobro, da na kraju sve skonča u vitišanju sile nad razumom, neprobudene volje nad dobrotom, jačega nad slabijim i lošijem nad boljim! Ako se u ovom slučaju može i sime reći bilo koja zatvo-

goševskim jezikom, „sostav pakleni neslogi“, u njemu su dobro i zlo tako izmešani da pristankan na pušku veru znaci isto toliko odustvuo mudrosti koliko i oboznavanje suve i gole skepsa. Ljudsko u tom „sostavu pakleni neslogi“ ne upravlja se ni po redenim, sigurnim i nepogrešnim načinima razuma, niti prema stihojnoj lepoti iracionalnih elemenata; u tragikom, neizbežnoj „mešavini“ razuma i krvlji, zanjana i neznanja životnih zakona, svesti i nesvesti, otkreće se kolo života i istorije. Ono što je juče slavljeno kao pobeda i užesnje, danas dobija vid i izgled greha i pada,

što je videno i uzneseno kao sreća za ljude, valja se u prehodu potonjih sudenja i preusa kao nesreća; ljubav i san oticu u veliku i zračnu reku večnosti kao uspomena i poraz, inspisiran, jer ki počreti duha i slave suravljaju se u bezdnu trivijalnih sudbin. „Nepopravljiva izmena greha i nesreće“, duša ljudska, očajena i kad je ohola, trošna i kad je strašna, i kad druge zastrašuje, tiba i kad je glasna, jer se nad njom nadnosi veliko znamenje prolaznja, — jād, senka jāda koja sve obuhvata i obujima duh je andrićevske lucidnosti, te mudre melanholije nad životnim proticanjima! Pogledajte bolje „opasnog“ čovjeka, kao da kaže Andrićev „ljudići“, da upotreblimo taj srećan izraz jednog izuzetno darovitog mladog pesnika, svi oni koji zlostavljuju druge: Abid-agę, Žeretkovići, Maštata Mađari, Kovići mlađi i stariji iz tamnih Olujskih života, strah i tretje za druge, u sebi i za sebe, samo su velike slabotinje, bolesnici od straha, u većiton neuspoređivu so bojom životova, jer im u tom životu neslo bitno i dragoceno uzmite i udaljava se, bez moguća da se usprostite, njima protivnim, „životnim strujama i snagama“. „Od straha su ljudi zli i surovci i podli, od straha su darežljivi, čak i dobiti. Sve se niži viseća boji. A onaj koji nema nikog da se boji, taj preza pred strahom koji mu rada njegova bolesna mašta, jer strah je kao zaraza koja ispunjava sve mozgove“ (Ex poto).

Ipak, nad tim strahom rođenim iz neizvesnosti sveta, pojavlja se u Andrićevom delu odjasi ljudske samilosti, „nezainteresovane“, svete ljudske: kad oni grubi ili dobri fra-Marko, pati nad umrlijem „neskršta“, kad blaženi Čortkan peva svoje timi-diri-diri-dam nad pononom, kad Amaka oseti klite samilosti prema onima kojima je žudno gone, kad to piše ponovo čuje glasove Ex poto i mi sa njim:

Iza svih mojih gorkih riječi krije se ipak ujek ljudsko lice sa svojom željom za srećom...

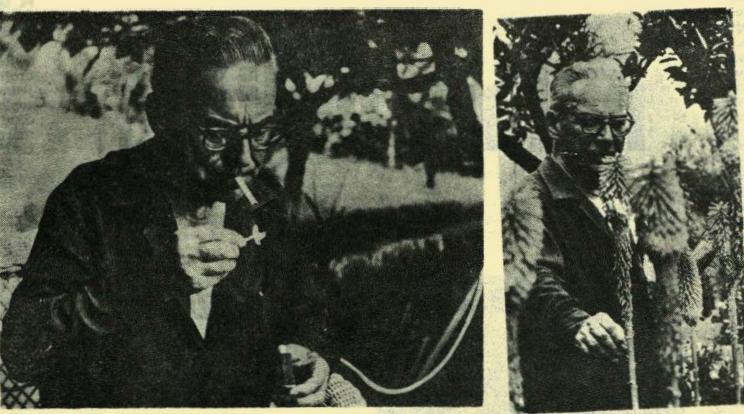
Zivot kao „nepopravljiva izmena greha i nesreće“ dobija ipak ne svemoćne ali znadećne izvore dobre, u toj diskretnoj apologiji ljudskog lica i obiljeva u ljudskid „dunajluk“ zrake onog neba za kojim ljudi tako uporno i bezuspješno žude! I tako se, u vitičkom luku, nad razstranim ljudskim htenjima i nemocima, prostire, prirodnom lepotom, i poređ saznanja da je „svijet prepun gada“ râna, mudra, prondčiva Andrićeva melanholija! Ona koja zna da je „zemlja ješka i nebo vječno, a čovjek slab i kratkovoječki“, da je „ljubav kratka a glad vječna“, „da živjeti znači slagati varku na varku“ pa ipak na pitanje:

— Hoćeš li da usneš, sine moj?

— Ne, oče, idem da živim.

Tom pesniku, koji je prošao zemlje i gradove, osetio i izrekao mnoge gornje mudrosti sveta, kojeg zna temu i opasnosti muklog lepeta slave, vanjivost mnogih njihovih izgleda, misliču koja je u jugoslovenskoj književnosti napisao najsjevernije i najdublje rečenice o jedinstvu ljudskih sudbin, koja nasilju pokazuju njegovo ogledalo a „poroku njegovo rođeno lice“, čovjeku koji kaže „Ne, oče, idem da živim“ kraj svega što ne govori prilog življenu — treba reći, tih, jednostavno: Učio nas je odolevanju i odoleo. Sedam i po decenija u jednom ne mnogo idiličnom životu, i od toga pet i po u stalnim i rizičnim iskušenjima umetničke intenzivnosti, činjenica je samo po sebi za poštovanje, za uvidanje hrabrosti. A kad se ovome doda sve što čini sadržaje tog života ispoljene u Delu, svest o vrednosti i značaju te misaonosti — tih a radoći od prisustva Ive Andrića obuzima nas shvatljivim ponosom. Dok u noći odbleškuju svetiljke na pločnicima, dok se smenjuju radnici u fabrikama, negde svetli i Andrićeva svetiljka. Misao misti svet.

Fruška gora, 2. oktobar 1967.

MIROSLAV EGERIĆ

pesnik mudrosti ili mudre melanholijske

16-75206151

Povodom sedamdesetpetogodišnjice Iva Andrića

Na fotografijama: Andrić u Herceg-Novom